

Jak dělat kariérní poradenství jinak?

aneb Možnosti využití systemického přístupu při volbě povolání na základní škole

Mgr. Barbora Neuwirthová

Ve své praxi školní psycholožky jsem se často setkávala s přáním dětí, rodičů (a občas i učitelů) poradit. Poradit, na jakou školu by dítě po ukončení základního vzdělávání mělo pokračovat. Jak nejlépe jsem dovedla, snažila jsem se toto přání naplnit a společně s dětmi a rodiči jsme absolvovali „diagnostické kolečko“ (testování intelektu, osobnosti, zájmů) a následné diskuze nad výsledky, které jsme konfrontovali s možnostmi v regionu i v rodině.

Každá taková konzultace nahloďávala mé dosavadní pojetí podoby kariérního poradenství, které by měl poskytovat školní psycholog a opakovaně mne stavěla před otázku „jak jinak, když se mi tento (nutno podotknout, že zaběhnutý a léty prověřený) postup nelíbí?“. Odpověď stále neznám, ale díky podnětům, získaným v kurzu „In Service Training in Counselling and Career Development“¹ a zkušenostem získaným v rámci psychoterapeutického výcviku Umění terapie² a v rámci kurzu Kids' Skills³, jsem nabývala odvahy zkoušet „dělat“ kariérní poradenství jinak.

Následující text bude představením mého pokusu a možnou inspirací pro další hledající. Nekladu si za cíl vysvětlit čtenáři principy systemického přístupu, mým záměrem je se podělit o návrh konkrétního modelu kariérního poradenství, v němž se odkazují na konkrétní teoretické zdroje. Nepůjde ale o přesný návod pro práci s žáky. Ze své podstaty jím nemůže být - vzhledem k jedinečnosti každého z dětí. Nabídne však možný náhled na vedení poradenského rozhovoru v duchu systemického přístupu.

Jak by to mohlo vypadat – navrhovaná forma

Ve školní praxi se mi osvědčilo nabídnout kariérní poradenství žákům a jejich rodičům v prvních měsících 9. ročníku školní docházky dítěte (aby byl dostatek času vést poradenské rozhovory se všemi zájemci). K nabídce se sluší přidat popis toho, jak má celý proces vypadat. To není úplně snadné, práce s každým žákem se zpravidla liší. Obecně ale lze říci, že jde o konzultace ke kariérnímu poradenství (tematický rámec), zhruba pět setkání po 1 hodině (časový odhad), za účasti dítěte nebo dítěte a rodičů (dle individuální domluvy).

1 Na pořádání a realizaci se podíleli Euroguidance a Stockholm University, Department of Education; informace o kurzu např. zde: <http://www.euroguidance.cz/cz/akce/distancni-kurz-kraierove-poradenstvi-teorie-a-praxe.html>

2 Organizuje GI – konzultace a vzdělávání, Praha: <http://www.g-i.cz/>

3 organizuje Dalet – tým koučů, terapeutů, supervizorů a lektorů přístupu zaměřeného na řešení, Olomouc: <http://www.dalet.cz/>

Možný obsah a styl vedení rozhovorů

Při vedení rozhovoru s žákem – klientem je užitečné držet se standardní struktury systemického rozhovoru, jak ji popsal např. Úlehla (1999) - navázání kontaktu a připojení se; dojednávání zakázky; řešení zakázky; závěr. Možnou odlišností (od situace, kdy si klient přichází pro pomoc) bude předem definovaný rámec – poskytování kariérního poradenství.

Přesto, že tento základní rámec je předem definován, vnímám jako důležité věnovat začátek poradenského rozhovoru (a možná dokonce celé první setkání) okruhům otázek tak, jak je popsal norský psychiatr Tom Andersen (Úlehla, 1999, s. 57):

- ptát se žáka, jak jej napadlo přijít za poradenským pracovníkem, doptávat se na okolnosti (Kdo měl nápad, aby klient přišel? Jak tomu klient rozumí? Jak to přijali ostatní? Čím je přesvědčil? Co si asi přeje ti, kdo klienta poslali?). Takové otázky umožňují prozkoumat, co si vlastně žák přeje – slibuje od společných setkání;
- ptát se žáka, jak bychom měli využít společné setkání (klást např. otázky Co bychom měli společně dělat, aby to pro tebe bylo užitečné? Do čeho by bylo dobré se pustit nejdříve? apod.). Tyto otázky umožňují sledovat, jaký užitek, plynoucí ze společných konzultací, žák očekává.
- v průběhu konzultací si ověřovat, zda to, na čem s žákem pracujeme, je skutečně tím, co si on přeje/představuje. Takové vyjasňování podporuje kvalitu kontaktu mezi žákem a poradcem a vyjadřuje respekt poradenského pracovníka k přáním toho, kdo za ním přichází.

Po prozkoumání přání žáka je možné společně začít pracovat na jejich naplnění. V praxi jsem se setkala s tím, že při poradenství k volbě povolání žáci měli buď vybranou celou řadu škol a nedokázali si vybrat, nebo naopak vůbec netušili, kam po základní škole dál.

Když žák neví, kde pokračovat ve studiu

Pro situace, v nichž žák netuší, kam dále směřovat, se výborně hodí tzv. zázračná otázka, vytvořená Insoo Kim Berg a Stevem De Shazerem, zakladateli Centra krátké rodinné terapie v Milwaukee v USA. Zázračná otázka bývá často formulována takto: *„Ted' bych se vás rád zeptal na něco zvláštního. Představte si, že zatímco dnes v noci budete spát a ve vašem domě bude úplný klid, stane se zázrak. Zázrak bude spočívat v tom, že problém, který vás přivedl sem, se vyřeší. Avšak vzhledem k tomu, že budete spát, nebudete o tom, že se stal zázrak, vědět. A tak, až se zítra ráno probudíte, co bude jinak a podle čeho poznáte, že se tento zázrak stal a že problém, který vás sem přivedl, je vyřešený?“* (DeJong a Berg, 1998 in De Shazer, Dolan a kol, 2011, s. 64).

Zázračnou otázku je možné různě modifikovat, vzhledem ke kontextu jejího využití. Pro potřeby kariérního poradenství a práci s 15 letými žáky je možné využít následující modifikaci⁴:

„Představ si, že dnes je (uvést datum daného dne, ale o rok později), přicházíš zpět k nám do školy – na návštěvu. Setkáváme se spolu. Během toho roku jsi žil takový život, jaký si přeješ. Jsi na škole, na které se ti daří, a jsi spokojený. Co zažíváš? Co děláš?“

Následně vedeme klienta k detailnímu popisu situace za rok – tedy v době, kdy si školu již dávno zvolil a nyní ví (na základě behaviorálních i emočních znaků), že zvolil správně. Při získávání podrobného popisu se poradce může ptát na myšlenky, emoce a pocity klienta; na jeho chování (vést je k popisu tohoto chování); na to, jak se chovají druzí – jak reagují na chování klienta, co o něm říkají.⁵

Prostřednictvím zázračné otázky má klient možnost popsat svou preferovanou budoucnost – takovou, ve které mu bude dobře. Výsledkem „vytěžené“ zázračné otázky může být popis prostředí školy, chování spolužáků a vyučujících, charakteru předmětů, náročnosti výuky apod. Známe tak klientův cíl a v dalším kroku s ním společně hledáme cestu k němu. Můžeme např. prozkoumat klientovy zkušenosti a hledáme, zda některá z jemu známých škol naplňuje definovaná kritéria.

Když se žák nedovede rozhodnout

V situacích, v nichž klient má řadu nápadů o tom, kde v budoucnu chce studovat, se ukazuje jako užitečné společně prozkoumávat každou z možností jednotlivě. Při prozkoumávání je možné se ptát: jak se tato škola ocitla na klientově seznamu; jaká je jeho představa o dané škole; jaké jsou výhody a nevýhody studia na dané škole; co jej láká na studiu na dané škole; z čeho má obavy; co by asi říkali rodiče (nebo jiní významní blízcí), pokud by na dané škole studoval; podle čeho by poznal, že je to „ta pravá“; případně – co by ještě o dané škole potřeboval vědět, aby se mohl rozhodnout apod.

Toto až analytické prozkoumávání směřuje k ujasňování si představ klienta o jednotlivých studijních možnostech. V průběhu poradenského rozhovoru se poradce ujistí o užitečnosti takové práce s klientem a zároveň sleduje, jak se proměňuje představa žáka o budoucí škole.⁶

Je samozřejmě možné kombinovat obě dvě cesty – nejprve pomocí zázračné otázky prozkoumat, jaká je představa „ideální budoucnosti a ideální školy žáka. Poté pečlivě analyzovat všechny možnosti (všechny potenciály školy ke studiu), které se žákovi

4 Ta vychází z dílny Harryho Cormana a je inspirována kurzem Kids' Skills, organizovaným členy týmu Dalet. <http://www.kidsskills.cz/>, Kurz Kids' Skills, listopad 2013 – únor 2014.

5 Prolínají-li se jednotlivé roviny popisu, vede to k podrobnějšímu zkoumání preferované budoucnosti.

6 Východiskem tohoto postupu je víra v to, že klient je odborníkem sám na sebe a na svůj život a již má zkušenosti s tím, co jej těší, zajímá, v jakých podmínkách je mu dobře.

jeví jako přijatelné. A nakonec porovnat výsledky analýzy dílčích škol s celkovou rámcovou představou klienta.

Očekávané přínosy a možná rizika

Pojďme se společně zamyslet nad tím, co všechno klientovi může přinést kariérní poradenství, vedené tak, jak bylo naznačeno výše.

Zřejmě bude cítit, že poradenský pracovník jej přijímá takového, jaký je. Respektuje jeho přání a jeho možnosti. Možná se taky bude někdy cítit vyčerpaný, protože při konzultaci bude tím, kdo v rukou drží poznání i výsledky celé práce (a možná proto bude nespokojen, protože přeci chtěl „jen radu“).

Klient se toho o sobě mnoho dozví. Pravda, nepůjde o objektivní výsledky testů, z nichž by vyplynulo, která škola je tou správnou. Pozná ale lépe sám sebe, své myšlení i své představy o světě. Bude lépe rozumět tomu, k čemu mu jednotlivé představy jsou užitečné a proč se jich drží, tedy získá větší sebejistotu. Bude mít možnost věnovat čas sám sobě, své osobnosti, zkoumat ji z všemožných úhlů (a to dospívající dělají rádi).

A nakonec sám dospěje k rozhodnutí, co dál. Tím tedy získá to nejcennější – mít možnost se svobodně rozhodnout, zvážit všechny varianty, být zodpovědný sám za sebe a za své volby. Tedy – držet svůj život ve vlastních rukou.

A poradenský pracovník? Ze své zkušenosti vím, že je spokojenější.

Seznam použité a doporučené literatury

De Shazer, S. and Dolan, Y. M. (2011). Zázračná otázka. Praha: Portál.

MŠMT (2005). Koncepce poradenských služeb poskytovaných ve škole. Č.j. 27 317/2004-24.

Ludewig, K. (2011). Základy systemické terapie. Praha: Grada.

McMahon, M. and Patton, W. (2006.) Career Counselling. Constructivist approaches. London: Routledge.

Peavy, V. (2013). Sociodynamické poradenství. Konstruktivistická perspektiva. Praha: Centrum Euroguidance.

Schlippe, A. and Schweitzer, J. (2006). Systemická terapie a poradenství. Brno: Cesta Úlehla, I. (1999). Umění pomáhat. Praha: Sociologické nakladatelství.

Zatloukal, L. (2009). „Zázračná otázka“ a její využití v krátké terapii. Psychoterapie, 3. s. 179 – 191. Dostupné z: <http://dalet.cz/Clanky/ZO.pdf>